

Portekiz Sömürge Tarihi ve Müslüman Diyarlar Abdul Rahman Azzam, Öteki Sürgün: Fernão Lopes'in Büyüleyici Hikâyesi, Santa Helena Adası ve Kayıp Bir Cennet

Hür Mahmut YÜCER

hurmahmut.yucer@sbu.edu.tr

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Geliş Tarihi: 14.11.2024 / Kabul Tarihi: 06.01.2025

Özet

Abdul Rahman Azzam, bu kitabının mihverine, bir şövalye yamağı ve maceraperest olarak Hind ticaret-korsan gemilerine binen Portekizli Fernão Lopes'in yolculukta yaşadıkları ve deneyimlerinin sonucunda din değiştirip Müslüman olmasını, kendi ırkdaşlarına karşı Hindistan'da savaşmasını, tekrar Portekizlilere esir düşmesini, ceza olarak kulak, burun ve sol elinin kesilmesini, aşağılanmış ve esir edilmiş olarak Portekiz'e geri dönerken gemiden kaçarak Santa Helena adasının derinliklerinde saklanmasını, burada ömrünün son 34 yılını münzevi olarak geçirmesini, hayatı boyunca da adayı hayvan, sebze ve meyve yetiştiriciliği ile imar etmesini alır. Her ne ki ada İngiliz idaresine geçince talan edilecek, fiziken değersizleşecek, sürgün adasına dönüşmesiyle de demografik olarak önemsizleşecek, ipek yolunun Süveyş Kanalı'na yönelmesiyle iktisaden önemini yitirecektir.

Yazar, Azzam bu biyografi çerçevesinde Portekiz sömürgecilerin Doğu Afrika kıyıları ve Ümit Burnu üzerinden Aden Körfezi'ne, oradan Hind Okyanusu'na giden keşif-ticaret-sömürge yolu üzerindeki istila, yağma ve buna bağlı yaşamları önümüze serimlemektedir. Buna bağlı olarak yol üzerindeki önemi artan ve azalan adalar ve limanlar, küçük devletler, Reconquista, Kudüs'ün geri alınma emel ve motivasyonunu Müslümanlara yönelen hınç ve öfkeyi, kısacası Portekiz sömürgecilik tarihini takip etmek de mümkündür.

Anahtar kelimeler: Abdulrahman Azzam, Santa Helena, Fernão Lopes, Münzevi Hayat, Mühtedi.

Abstract

In this book, Abdul Rahman Azzam centers his narrative on the life and experiences of the Portuguese adventurer and knight's squire, Fernão Lopes. Lopes, who initially joined Indian pirate-trade ships, ultimately converted to Islam, fought against his own people in India, was captured by the Portuguese, and was punished through the mutilation of his nose, ears, and left hand. Humiliated and captive, he escaped from a ship en route back to Portugal and sought refuge in the depths of Saint Helena Island. There, he spent the last 34 years of his life in isolation, transforming the island through animal husbandry and the cultivation of vegetables and fruits. Later, the island's transition to British rule would lead to its plundering, physical degradation, and transformation into an exile colony, losing its demographic and economic significance, especially with the shift of the Silk Road toward the Suez Canal.

Through this biography, Azzam examines the Portuguese colonial route stretching along the East African coast and the Cape of Good Hope to the Gulf of Aden and the Indian Ocean.

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, hurmahmut@gmail.com

He portrays the invasions, plunder, and the consequent impact on the lives of those along this exploration-trade-colonial pathway. It is also possible to trace the rising and declining importance of islands, ports, small states, the Reconquista, the ambition to reclaim Jerusalem, and the resentment and hostility directed at Muslims. In essence, the book offers insights into the history of Portuguese colonialism.

Keywords: Abdul Rahman Azzam, Saint Helena, Fernão Lopes, Hermit Life, to convert to Islam.

1. Giriş

Öteki Sürgün, şüphesiz son zamanlarda okuduğum ve üzerimde en çok etki bırakan kitaplardan biriydi. Belki de etkileri demeliyim, bunları şu şekilde sıralayabilirim: Birincisi, Portekiz tarihi hakkındaki bilgimin eksikliği, ikincisi şimdilerde çokça ilgimi çeken sömürgecilik tarihi, üçüncüsü ipek yolu ve deniz ticaret yolları üzerinde yaşanan katliamlar ve en nihayet dördüncüsü gündemimizden hiç çıkmayan ilerleme ve geri kalmışlık tartışmaları hakkındaki kanaatlerimin dayanaklarını bir kez daha görmüş olmak.

Aslen Lübnanlı olduğunu anladığımız Abdul Rahman Azzam, kitabını İngilizce olarak kaleme almış, Zeynep Şarlak nefis bir dille Türkçe'ye çevirmiş, çok sayıda uzman alanlarıyla ilgili editoryal katkı ve ilavelerde bulunmuş, eserin Türk okuyucular için anlaşılır olmasını sağlamış, en nihayet Kızılay Kültür Sanat doğru bir kararla basımını üstlenmiştir. Doğal afetlerle ilgili bir kurumun böyle bir kitabın basımını niçin üstlendiği sorusu hemen akla geliyor. Bu sorunun cevabı, eserin mihverindeki orta seviyeli bir aileden gelen Fernão Lopes'un Hindistan'a giderek zengin olmayı hedeflemesiyle başlar. Yolculuk esnasında karşılaştığı olaylar sonucunda dindar bir Katolik iken İslam'a geçer ve kendi vatandaşlarına karşı Hintli Müslümanların yanında savaşı. Ama Portekizliler tarafından yeniden esir alınır, burnu, kulağı ve sol eli gerek savaş suçu gerekse valinin bireysel kını sebebiyle kesilir. Nihayetinde aşağılanarak ve esir edilerek çıkartıldığı dönüş yolculuğunda, geminin Santa Helena adasına ikmal için uğradığında kaçarak adanın derinliklerinde saklanır. Bundan sonra hayatının son 34 yılını burada geçirir. Ömrünü ıssız adayı ağaçlandırmak ve imar etmekle itmam eder. Özetle, eserin içeriğinde "*insanı insan yapan deneyimlerin*

değerli olduğu ve bu deneyimleri inkâr etmenin, görmezden gelmenin veya ihmal etmenin yıkıcı olduğu" vurgulanmaktadır."

Yazarımız Abdul Rahman Azzam

Yazarımız Abdul Rahman Azzam lisans ve doktora derecelerini Oxford Üniversitesi Tarih Bölümü'nden "Rumi and the Kingdom of Joy" adlı kitabı kaleme almıştır. 2007'de "Aladin to Critical Acclaim" adlı biyografi çalışmasını yayımlamıştır. Kitap için Financial Times "*ilgi çekici*" ve Irish gazetesi "tam zamanında ve gayet iyi yazılmış" değerlendirmelerinde bulunmuştur. "*Saladin*" adlı kitabı Arapçaya çevrilip yayımlandıktan sonra Ürdün'de İslam hakkında yazılmış en iyi 100 kitap arasına seçilmiştir.

Azzam, bu kitaba başlama serüvenini anlatırken, "*Selahaddin*" isimli eserini yazdığı dönemde yolunun, Jean-Paul Kauffman isimli Fransız bir yazarın makalesiyle kesiştiğini söyler. Kauffman, üç yıl Beyrut'ta milisler tarafından rehin tutulmuş sonrasında "*esaret*" üzerine araştırma yapmak amacıyla Fransızların meşhur komutanı Napolyon Bonapart'ın da esir tutulduğu Santa Helena adasını keşfe gitmiştir. Amacı onun hayatının son yıllarını geçirdiği esaret yıllarını araştırmaktır. Ancak Kauffman, bu esnada Bonapart'tan tam 300 yıl önce adaya sürgün gelen Portekizli bir Müslüman olan Fernando Lopez'in varlığını öğrenmiş ve bunu da araştırmasında zikretmiştir. Azzam, Kauffman'dan edindiği bilgilerden hareketle Lopez'in niçin doğuya seyahat ettiğini, onu sürükleyen sebepleri, yaşadığı zorlukları, Müslüman olma serüveni ve hayatının sonraki safhası ilgisini çekmiştir. Bu ilgi onu Portekiz arşiv, kronik, tarih ve seyahatnamelerinde sürecek uzun bir araştırma yolculuğuna sokmuştur.

²Aldul Rahman (2017), *Other Exile'i The Remarkable Story of Fernão Lopes, the Island of Saint Helena, and a Paradise Lost*, Icon Books)

Fernão Lopes ve Dünya Tarihi'nde Portekiz Yüzyılı

Şaşırtıcı olan, Lopes hakkındaki kaynaklar yarım sayfayı geçmeyecek miktarda bilgiyi ihtiva etmelerine rağmen yazarın yoğun ve derin araştırmalarıyla bu hikâye etrafında 300 sayfalık bir tarihi-roman ortaya çıkarmış olmasıdır. Kitabın sonu, Afrikalı V. Afonso, Mükemmel Prens II. Jao, Maceracı I. Manuel, Portekiz'in Hindistan Valisi Albuquerque ve Almeida gibi dönemin Portekiz idarecilerinin yanı sıra Vasco de Gama, Pedro Alvares gibi gezginlere ait haritalar, şehir gravürleri ve benzeri materyallerle zenginleştirilmiştir. Artık kitap bu haliyle "Portekiz Sömürge Tarihi" hüviyetini kazanmıştır.

Kitapta Portekizlilerin sömürgecilik yolculukları detaylandırılmaktadır: Geçtikleri yerlere kendilerine ait isimler vererek 1480'de Timbuktu ve Mali'ye, 1486'da Kenya sahillerine, 1498'de Mozambik'e, 1497-1503 Hindistan kıyılarına, 1500'de de Brezilya'ya gittikleri anlatılır. Ayrıca, İspanya ile rekabette İpek Yolu savaşları, Afrika sahillerindeki ve Hürmüz Boğazı'ndaki Müslümanlara ait limanları ve sahil şehirlerini talan etmeleri, katliamlar, Sokotra Adası ve Basra Körfezi istilaları ayrıntılarıyla zikredilmektedir. Yine okuyucu için roman üslubunda tamamlayıcı bilgiler olarak, Hindistan'ın güneybatısında bulunan Dabul şehri kuşatmasında altı bin kişiyi öldürmeleri, Diu'da Memlük donanmasını yenip Hint Okyanusu'ndaki Arap Müslüman hâkimiyetine son vermeleri, 1510'da Müslümanların yönetimindeki Goa şehrini alarak Portekiz Goa Valiliğini kurmaları ve bu valiliğe ancak 1971'de Hindistan tarafından son verilebildiği anlatılmaktadır. Böylece, Osmanlı kaynaklarında belirtildiği gibi, bugünkü Körfez ülkelerinin yerinde bulunan liman kentlerindeki halkın İstanbul'dan yardım istemesinin ve Yavuz'un 1517'deki Mısır seferi sırasında Aden'e asker göndermesinin ne kadar önemli olduğu anlam kazanmaktadır.

Portekizlilerin bu motivasyonunun birinci sebebi, elbette Reconquista yani yeniden fetih

iştiağıydı. Bilindiği gibi Portekiz yüzlerce yıl boyunca Arap kökenli Müslümanlar tarafından yönetilmişti. "Ezan sesi kuzeyden güneye tüm ülkeyi namaza davet etmişti. Arapça ülkenin resmi diliydi ve bu dili sadece Müslümanlar değil *musta'rib* diye adlandırılan İberya Hristiyanları da konuşuyordu." Sekizinci yüzyıldan 1492'ye kadar süren bu durumu İsa'nın koşucuları diye anılan Portekiz'in Katolik kralları değiştirmek için çabaladılar. "Hristiyan topraklarını Araplar ve Morolardan geri alan Portekiz kralları kadar övülen hiçbir Portekiz kralı yoktur" (Azzam, 2023, 43)

İkinci motivasyon kaynağı ise Haçlı seferleri ve Kudüs'ün geri alınmasıydı. Hatta Filistin'e gidemeyen şövalyeler Papa'dan İber Yarımadası'nda savaşmak için özel izin almışlardı. "Amaç Müslümanların dinlerini değiştirmek değildi. Ülkeden atmak.... Barbarları sürmekti".

Üçüncü motivasyon kaynağı ise sömürgeciliğin ileri devresi olan her halükârda Müslümanlarla savaşmak fikriydi.

"Krala Kuzey Afrika'da hizmet etmek, bir asilzâdenin lekeli itibarını geri kazanmaya yardımcı olabilecek bir kefare, kendi kendini cezalandırma mesabesinde de görülebilir. Mesela 1513'de Bragança Dükü Dom Jaime, kendisini aldattığını düşündüğü karısını öldürmüştü. Karısının aslında kendisine hep sadık kalmış olduğunu sonradan anlayan Dük, bu büyük hatasının diyetini ödemek için şahsen topladığı 4.000 askerden oluşan bir orduyla Azemmour'a doğru sefere çıktı. Sonuçta Müslümanlarla savaşmaktan daha büyük bir keffaret olabilir miydi?" (Azzam, 2023, 37)

Tabii Müslümanlarla savaşmak fikrinin temelinde ise dini olmaktan ziyade onların elilerindeki zenginliklere sahip olmaktı.

"Nitekim XV. Yüzyıl sonlarında bir rahip şu soruyu sormuştu. Dünyevi zevklerin peşinde Doğu'ya giden tüccarlar olmasa

³Santa Helena adası, Angola ile Brezilya arasında Atlas okyanusunun tam ortasında günümüzde İngiliz sömürgesi olan bir adadır. Burası, Avrupa'dan Hindistan'a giden Portekiz gemilerinin ikmal güzergahında yer alması sebebiyle değerlenmiştir. İncivayı tercih eden Portekizli Müslüman Lopes ile imar edilip ünlenmiş, İngiliz hakimiyetine geçince sürgün adası olarak kullanılmış, Süveyş kanalı açılınca da önemini yitirmiştir. Günümüzde ise 4500 nüfuslu, kişi başı geliri 2500 dolar civarı olan İngiltere'ye bağlı yarı özerk bir ada devletidir.

semavi hazinelerin peşindeki vaizleri oraya kim götürür.? Vaizler yanlarına İncil'i, tüccarlar da yanlarına vaizleri alır". (Azzam, 2023, 45)

İddia, manevi ve ilahi saikler ile ataların mirasını sürdürmek olarak gösteriliyordu; ancak, gerçekte soygun ve yağmacılıktan başka bir şey değildi... Nitekim Vasco De Gama, Doğu Afrika limanlarını top ateşine tutarak, denizde karşılaştığı ticaret gemilerini soyarak, mürettebatlarını (mürettebatı) katlederek, zayıfları denize atarak, güçlülere ise kürek mahkûmu yaparak yol almıştı. Kendisi yarı askeri, yarı dini ve amacı sadece Müslümanlarla savaşmak olan Santiago tarikatının üyesiydi. Çocukluğundan itibaren yaşam amacı bilimsel keşifler değil sadece ve yalnızca öldürmektir. Nitekim Mekke'den Hindistan'a dönen 700'den fazla hacıyı taşıyan gemiyle karşılaştığında içinde tek bir Allah'ın kulu bırakmayıp hepsini katletmişti. (Azzam, 2023, 48)

Vasco De Gama, Hindistan'a ilk seferinde götürdüğü birkaç fıçı bal, şeker, tereyağı, palto ve şapka karşılığında Kral Zamorin'den aldığı baharatları Lizbon'da satarak tam 60 kat kâr elde etmişti. Eh bu kadar kârlı bir ticaret, ne terk edilmeye ne de ihmal edilmeye gelirdi?.

Yazarımız, Lopes'in yolculuğunun esas amacının Kudüs'ü barbarlardan, morolardan geri almak olduğunu; esasta ise fidele olma (asaletli, imtiyazlı sınıfa geçebilme) düşüncesi olabileceğini söyler. Nitekim yola çıktığında sıradan birisi değil, şövalye yardımcısıydı. Yaptığı yolculuk ve savaşlarla sınıf atlayacaktı. Din değiştirmesindeki esas saik de herhalde bu katliamlar ve haksızlıklar olmalıydı.

Eserde, 1530'da Roma'nın sular altında kalması, 1530'daki depremde Başkent Lizbon'un üçte birinin yıkılması gibi önemli olaylar anlatılmaktadır. Bunlardan daha önemlisi, Endülüs'ün elden çıkmasından sonra Portekiz'e sığınan az sayıdaki Müslümanın, yine İspanyolların baskısıyla 1496'da Portekiz'den de sürgün edilmeleridir. Yahudi-

ler ise sürgün yerine zorunlu din değiştirme işlemine maruz bırakılmışlardır. Tüm bunlar, tarih boyunca tekerrür eden acı dolu hatıraların bir parçası olarak öntümüze serimlenmektedir. 1536 yılında Kral III. João'nun isteği üzerine başlatılan Engizisyon ile binlerce kişi yakılmıştır. Başka inançlara sahip olmayı bırakın, evinde Hristiyan inançlarına aykırı olduğu düşünülen kitapları bulduranların bile savunması alınmadan, halka açık alanlarda aşağılanarak idam edilmişlerdir. Özellikle Hindistan'daki Goa Engizisyonu sırasında, sayısız Müslüman, Hindu ve diğer azınlıkların katliamlara maruz kalması gerçekten de iç burkucudur."

Kısacası hem Portekiz hem İspanyol hem de Hollanda sömürgecilik tarihini kültür antropolojisi verileriyle okumak, tıpkı İngiliz, Fransız ve Alman kolonizasyon tarihini okumak kadar benim için değerliydi.

Sömürgecilik ruhunun muharrik kaynağı

Kanaatimce yazarımız Azzam, çalışmasında iki önemli konuyu daha gündeme getirmiştir. Bunlardan birincisi Lopes'in, Avrupalı maceracı, çapulcu, soyguncu ruhunun, gemicilik sanayiini ve zenginliğin kaynaklarını geliştirecek sömürgeci ruhunu. Nitekim eserde yazarımız bu ruhu açığa çıkarabilmek için Defo'nun "Robinson Crusoe" romanının öncesi ve sonrasında oluşan literatürü değerlendirir. Bu değerlendirme o ruhu tanımamıza yardımcı olacaktır. (ss.178-182) Crusoe, İngiliz emperyalizminin 18. Yüzyıldaki habercisidir. Bu literatür her ne kadar Homeros'un Odysseia Destanına kadar erken bir dönemden başlasa da ancak Crusoe sonrası "ıssız bir adaya düşen insan" ne olur sorusuna Avrupa muhayyilesinin "onun tahakküm altına alınıp, ihtiyacına göre şekil verilmesi, Cuma benzeri sonraki gelenlerin köleleştirilmesi, güç ve iktidar, isim verme, damgalayıp mülkiyetine geçirme, gelenin kimliğini ve önceki yaşayışını yok sayma" şeklinde kendini göstermiş olmasıdır. Defoe, bilerek veya bilmeyerek yaşadığı emperyalist çağın romanını yazmıştır. Portekiz'in Avrupa dışında kendine yeni derebeylikler arayışı hiç de rastlantısal değildir.

⁴Osmanlı'nın Portekizlilere karşı mücadelesi ve Yemen bölgesi faaliyetleri için bk. Salih Özbaran, Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, İstanbul 2004. İdiris Bostan, Selman Reis, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, c. 36. pp. 444-446. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selman-reis>

Edward Said'e göre Robinson Crusoe romanı, modern gerçekçi roman türünün bir prototipidir. Lopes'in yaşadığı acı tecrübeler sonrası bireysel tercihiyle Santa Helena'da saklanması ise bu tarihten en az 250 yıl önce ve tamamen farklıdır. Bu farklılık ikinci bir arayışı önümüze getiriyor ki bu da Lopes'in Santa Helena adasında yalnızlığı tercih edışıdır.

İnziva

O zaman "yalnızlık" nedir? Azzam, konu-
yu adadaki "sessizlik" kavramı üzerine bina eder. Doğal bir Türk okuyucu olarak tam da burada yazardan "inziva" kavramına odaklanmasını bekliyor. Zira inziva insanlardan ve dünyadan yalın bir kaçınma değil, bilinçli bir tercihle "inandığı tanrı ile baş başa kalmayı tercih" etme olgusudur. Çünkü Lopes adaya geldiği vakit orada hayvan cinsi bulunmamakta, bitkilerden ise yerel birkaç tür bulunmaktaydı.

Lopes, bundan sonra adayı ziyaret eden gemilerden ilk yıllarda uzak dursa da sonraki yıllarda onların bıraktığı keçi, tavuk, kaz tipi evcil hayvanlar ve incir, ceviz, portakal, limon benzeri meyve fidanları, yine farklı sebze tohumları talep ederek, orayı canlandırması, yaşanılır bir mekâna çevirmesi dikkatleri çekecektir. Bu sayede adaya yedi sekiz defa temiz su almak, tamirat yapmak ve dinlenmek için uğrayan farklı Portekiz gemileri bundan böyle taze meyve ve sebzelerle lojistik sağlayacaklardır.

Sömürgecilik dönemine kadar Batı, güçlü medeniyetler yaratamamış, üretici bir kültür olmaktan ziyade, üretken ve yüksek bir medeniyetin beşiği olan Doğu ile aracılık ve ticaret bağları sayesinde ayakta kalmıştır. Kitabı kimler okumalı

Bu kitabı kimler okumalı?

Kanaatimce ülkemizde ortaokul, lise ve üniversitelerde İnkılap Tarihi, Osmanlı Tarihi veya İslam Tarihi okumak ve okutmak kadar sömürgecilik tarihi okumak da önemlidir. Hatta daha önemlidir. Çünkü tarihe ilgilinin azalıp güncelle odaklanıldığı yeni çağda, öteki üzerinden kendimizi okumak ve ona göre konumlandırmak ilgi çekici olabilir. Belki

böylece yerimizi bilip sabitelerimizi tanıyabiliriz. Zira kolonyalizm ve sömürgecilik tarihini bilmek "niçin geri kaldık, Avrupa nasıl ilerledi, ilerlemenin dinamikleri nelerdir, ya da ilerleme nedir" gibi derin, toplumsal ayrışmalara sebebiyet veren ve önemini yitirmeyen üç yüzyıllık sorulara yanıt bulmaya da yardımcı olacaktır. Dolayısıyla kitap aslında bir tarih kitabı olmaktan öte sosyal ve fen bilimleri gibi bir ayrıştırmaya dahi girmeden her branştan öğrencinin özellikle de üniversite öğrencilerinin okuması elzem bir kitaptır. Zira bu alanın kitapları İngiliz dili ve edebiyatı bölümlerinden sosyolojiye oradan uluslararası ilişkilere kadar geniş bir yelpazede batı literatüründe bol miktarda işlenilip okutulmasına rağmen ülkemizde tarih alanına hapsedilmiş durumdadır. Nitekim alan yazında Azmi Özcan tarafından kaleme alınan ve AÖF yayınlarından çıkan Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya) (2015) Sömürgecilik Tarihi (Avrupa-Amerika) (2018) kitapları hariç başka ders kitabı hemen hemen yok gibidir. İlgilenecek olanlara konuyla bağlantılı bir kaç kitabı daha örnek vermek gerekirse şunları sıralayabiliriz:

1. Endonezya'daki Hollanda sömürge döneminde geçen Maria Dermoût'un The Ten Thousand Things adlı romanı, kültürel karşılaşmalar, sömürge yaşamı ve kişisel travmalar üzerine odaklanır. Dermoût, sömürge döneminin sıradan hayatlarına dair içten ve dokunaklı bir hikâye sunar.

2. Hollanda'nın Endonezya'daki sömürgecilik dönemini eleştiren Max Havelaar'ın Multatuli (Eduard Douwes Dekker), romanı, sömürge yönetiminin adaletsizliklerini ve yerli halk üzerindeki zulmünü anlatır. Roman, Hollanda Doğu Hint Adaları'ndaki (bugünkü Endonezya) haksız uygulamalara dikkat çeker ve sömürgeciliğin insanlık dışı yönlerini güçlü bir dille ortaya koyar. "Max Havelaar", dünya edebiyatında sömürgecilik karşıtı en önemli eserlerden biridir.

3. Gabriel García Márquez, Yüz Yıllık Yalnızlık romanı ise Latin Amerika'nın tarihine ve İspanyol kolonyalizminin

etkilerine derinlemesine bir bakış sunar. Macondo adlı kurgusal kasaba üzerinden aile, aşk, güç ve yalnızlık temalarını işlerken, aynı zamanda kolonileşmenin toplumsal ve kültürel etkilerini de gözler önüne serer.

4. “Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi isimli kitabıyla Fransız sömürgecilik ruhunu derinlemesine inceleyen Frantz Fanon, Siyah Deri Beyaz Maskeler kitabında Fransa’nın Özgür Ordusu saflarında savaşmış genç bir adamın savaş sonrası gündelik yaşantısından ve siyah kimliğini savunan hocası Aimé Césaire’in şiir ve düşüncesinden yola çıkmıştır. Uzmanı olduğu psikiyatri ve psikanalizden yararlanmış; felsefeden, özellikle Jean-Paul Sartre’in antisemitizm ve siyah karşıtı ırkçılık üzerine yazılarından beslenmiş, zaman zaman onlarla tartışmıştır.” Fanon Yeryüzünün Lanetlileri. (İstanbul, İletişim Yayınları, 2024) kitabında ise sömürgeleştirilmiş insanın yaşadığı travmayı inceler ve Üçüncü Dünya devrimi ütopyasına da ışık tutar. Fransa’da ilk yayımlandığında birkaç kez yasaklanan bu kitap, günümüzde postkolonyal çalışmaların temel referans kitabı olmaya devam ediyor.

5. Oryantalizm kitabıyla bütün dünyada ünlenen ve Batılı ruhun psikolojisini ifşa eden Said, W. Edward. (1998). Culture and Imperialism (Çev. Nemciye Alpay. Kültür ve Emperyalizm. İstanbul: Hil Yayınları.) kitabında “kültür” ile Batı “yüksek kültürü”nün emperyalizmle olan ilişkisini sorguluyor ve bu ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışıyor. Diğer yan-

dan da sömürüye maruz kalanların, emperyalizme zihinsel ve edebi direnişlerini inceliyor.

6. Michael Khodarkovsky. Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğunun Oluşumu (1500 -1800). Selenge Yay. 2021: Kitap, Rus yayılmacılığının Kırım Tatarları, Kazan ve Astrahan (Tatar) Hanlıkları, Nogaylar, Kazaklar, Kalmuklar, Oyratlar, Mangıtlar, Kumuklar, Çeçenler, Darginler, Mariler, Çuvaşlar, Udmurtlar, Maverâünnehir Hanlıkları, Özbekler, Gürcüler, nihayetinde Osmanlılar, İranlılar, Lehler, Litvanyalılar ve Habsburglar gibi çok sayıda yerel ve bölgesel aktörün ve imparatorluğun sahneye girip çıktığı, coğrafyalar arası ve asırlara uzanan bir rekabetin Moskova merkezli izlerini sürüyor. Bu yayılmacılığın Rus Çarlığı ve İmparatorluğu’ndan Bolşevik ihtilaline kesintisiz devam ederek, üzerinde hakimiyet kurduğu halkların “medenileştirilmesi” projesinin nasıl işlevsel bir ideolojiye dönüştürdüğünü tahlil etmesi açısından önem taşıyor.

Bu çalışmalardan başka okuyucularımıza tavsiye edebileceğimiz çok sayıda bilimsel kitap da piyasada mevcuttur. Mesela Çağlı, Elif. (2002). Kolonyalizmden Emperyalizme. (İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları) Cesaire, Aime. (2005). Discourse sur le colonializm. Sömürgecilik Üzerine Söylev. (Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.) Luraghi, Raimondo. (1975). Sömürgecilik Tarihi. (Çev. Halim İnal. İstanbul: E Yayınları), Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (İş Bankası yay. İstanbul 2017)

Kaynaklar

- Aldul Rahman Azzam (2023). *Öteki Sürgün: Fernão Lopes’in Büyüleyici Hikâyesi, Santa Helena Adası ve Kayıp Bir Cennet*. (Çev. Zeynep Şarlak) Kızılay Yay. İstanbul
- Azmi Özcan (2015). *Sömürgecilik Tarihi* (Afrika-Asya). AÖF yay. Eskişehir
- Azmi Özcan (2018). *Sömürgecilik Tarihi* (Avrupa-Amerika). AÖF yay. Eskişehir